

HÜRMÜZ SULTANLIĞI'NIN PORTEKİZLİLER TARAFINDAN HÂKİMİYET ALTINA ALINMASI VE PORTEKİZ'İN İRAN KÖRFEZİ'NE ADIM ATMASI

Tuna Kaan Taştan*

Öz: Portekizliler, 15. yüzyıl ortalarından itibaren deniz keşiflerine başlamışlar ve Afrika'yı dolaşarak Hindistan'a giden yolu keşfetmeye çalışmışlardır. 16. yüzyılın başında ise Portekiz Krallığı, artık Hindistan ile düzenli olarak ticaret yapan ve Arap Denizi'nde hakimiyet kurmaya çalışan bir siyasi unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ticari çıkarlarının ve Müslümanların ticaretini baltalama amaçlarının bir sonucu olarak, Basra Körfezi'nin girişini kontrol altına almak Portekiz Krallığı'nın 16. yüzyılın başındaki amaçları arasında yer almıştır. Buna bağlı olarak bu körfezin girişine hâkim, çok stratejik bir ada olan Hürmüz Adası, Portekizli kumandan Afonso de Albuquerque tarafından 1507 ve 1514 yıllarındaki girişimler sonucunda kontrol altına alınmıştır. Bu hakimiyet, Portekizlilerin çok farklı bir coğrafyaya adım atması anlamına gelmiş, onları Ortadoğu'nun mevcut siyasi arenasında yeni bir oyuncu haline getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hürmüz, Hürmüz Sultanlığı, Portekizliler, Afonso de Albuquerque

PORTUGUESE SOVEREIGNTY OVER THE SULTANATE OF HORMUZ AND PORTUGUESE STEPPING ON THE PERSIAN GULF

Abstract: The Portuguese began their sea exploration in the middle of the 15th century and tried to explore the road to India by traveling around Africa. At the beginning of the 16th century, the Kingdom of Portugal appears as a political element that regularly trades with India and tries to dominate the Arabian Sea. As a result of its commercial interests and aims to undermine the trade of Muslims, controlling the entrance to the Persian Gulf was among the aims of the Kingdom of Portugal in the early 16th century. Accordingly, the Island of Hormuz, a very strategic island controlling the entrance to this gulf, was taken under control by the Portuguese commander Afonso de Albuquerque as a result of the attempts in 1507 and 1514. This domination meant that the Portuguese stepped into a very different geography and made them a new player in the current political arena of the Middle East.

* Öğr. Gör. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, tktastan@gmail.com

Keywords: Hormuz, the Sultanate of Hormuz, the Portuguese, Afonso de Albuquerque

Giriş

Portekizliler, 15. yüzyılın ortalarından itibaren Atlas Okyanusu'nu denizden keşfetme girişimlerinde bulunmaya başladılar, 1498 yılında ise Afrika'nın etrafını dolaşarak Ümit Burnu üzerinden Hindistan'a giden deniz yolunu keşfettiler. Bu keşif, yalnızca Portekiz Krallığı'nın değil, dünyanın tarihini etkileyen büyük bir öneme sahiptir. Bu topraklarda karşılaştıkları hükümdarlar ve şehirler ile baharat ticareti yaparak büyük gelir elde edebileceklerini gören Portekizliler, 1500 yılında kralın aldığı bir kararla bu topraklara giden ticaret filolarını sürekli hale getirmeye çalıştılar¹. Ayrıca buradaki racalarla anlaşma yaparak iş hanları ve kaleler inşa ederek buralara yerleşmeye başladılar. Hatta 1503 yılında Portekiz Kralı I. Manuel, kendisini Hindistan'ın hâkimi olarak görmeye başladığı için, Hindistan topraklarında bulunan kontrol noktalarını kendi adına yönetmek üzere üç sene boyunca görevde kalacak olan bir vali dahi atadı. Tarihteki ilk modern koloni valisi olan bu kişinin adı Francisco de Almeida idi². Basra Körfezi'nin anahtarı konumunda bulunan ve bugün İran egemenliğinde bir ada olan ve o dönemde Hürmüz Sultanlığı'nın başkentini barındıran Hürmüz Adası'nın hakimiyet altına alınması ise, Portekizlilerin denizasını imparatorluklarını kurarken izledikleri egemenlik politikasının ve stratejik nokta seçiminin çok tipik bir örneğini teşkil etmektedir. Afonso de Albuquerque'in kendisine verilen emirler doğrultusunda Portekiz Krallığı'na bağlanmış olduğu bu sultanlık, hem Afonso de Albuquerque'in stratejilerini hem de Portekiz Krallığı'nın denizasını imparatorluğunu kurarken izlediği yolu açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Neden Hindistan'a bu denli uzak olan bir noktada Portekizliler böyle bir çabaya girişmişlerdir? Bu konuda edindikleri başarı, Portekizlileri hangi stratejik adımları izlemeye itmiş, tarih sahnesinde nasıl bir değişikliğe yol açmıştır? Bu konuda, Osorio ve Bras de Albuquerque'in o dönemde yazmış oldukları eserler ve Frederick Charles

¹ Malyn Newitt; *A History of portuguese Overseas Expansion, 1400-1668*, Routledge, New York 2005, s. 64; James Gibbs (çev); *The History of the Portuguese During the Reign of Emmanuel*, Londra 1752, C. 1, s. 84.

² Walter de Gray Birch (çev.); *Commentaries of the Great Afonso Dalbuquerque*, Hakluyt Society, Londra 1875, C.1, s. 20.

Danvers gibi daha modern dönemin tarihçilerinin eserleri, geniş bir bilgi birikimi sunmaktadır.

Portekizlilerin Hürmüz Sultanlığı ile İlk Teması ve Bu Sultanlığın Portekizlilerin Hakimiyeti Altına Girmesi

1506 tarihine gelindiğinde Kral I. Manuel, kendisi bir sonraki vali olarak atanacakken bir hastalığa yakalandığı için bu göreve getirilemeyen Tristao da Cunha'yı sağlığına geri kavuştuktan sonra bu defa, 14 gemiden meydana gelen bir filonun kumandanı olarak Hindistan'a göndermeye karar verdi. Ancak bu kişinin vali olması bir kez daha söz konusu olmayacaktı. Kral, daha önce hizmetlerinden ve sadakatinden memnun kalmış olduğu bir devlet adamı ve asker olan Afonso de Albuquerque'in de komutasına vermiş olduğu altı adet gemiyle bu filoya katılması için emir verdi. Afonso de Albuquerque'e ayrıca gizli emirler de verilmişti. Bunlar, Francisco de Almada'nın görev süresi bittiği zaman onun yerine kendisinin vali olarak geçmesi konusunda idi³. Böylece, takvimler 1506 yılının 5 Nisan'ını gösterdiğinde Tristao da Cunha, 6 Nisan'ını gösterdiğinde ise Afonso de Albuquerque, emirleri altındaki filolarıyla birlikte yola çıktı ve yolda bu filolar daha önceden belirlenmiş bir noktada bir araya gelerek yolculuğa beraber devam etti⁴.

Altı geminin komutası verilmiş olan ve Portekiz'in Hindistan tarihinde büyük bir önemi olan Afonso de Albuquerque'ün soyu, Portekiz kraliyet ailesine kadar uzanıyordu⁵. Afonso de Albuquerque'ün, Portekiz Krallığı'nın Hindistan'a ve Arap Denizi'ne egemen olması ile ilgili planları, daha sonraki dönemlerde de krallığın Hindistan politikalarının temelini oluşturacaktı. O, yalnızca gemilerin her yıl baharatla dolu şekilde Lizbon'a döndüğü bir ticaret yoluna hâkim olunmasından öte, bu coğrafyada Kral I. Manuel ve sonrasında gelecek olan Portekiz krallarının sahip olacağı bir deniz aşırı imparatorluğun temellerini atmayı sağlayacak adımları tasarlıyordu. Atılacak dört temel adım

³ Yine de bu soyluluğuna rağmen, gayriresmi bir birlikteliğin ürünü olan Afonso de Albuquerque, Portekiz'de soyluluk unvanı olan *Dom* unvanını taşıyamamaktaydı. Bunun gibi, kendisinden önceki vali Francisco de Almeida gibi *kral vekili* unvanı da taşımayacaktı. Bkz. H. Morse Stephens; *Albuquerque, Rulers of India*, William Wilson Hunter (ed.), Clarendon Press, Oxford 1897, s. 64.

⁴ Birch (çev.); *a.g.e.*, C.1, s. 21.

⁵ Birch (çev.); *a.g.e.*, C.1, s. 21.

ile Hindistan'da sağlam bir Portekiz İmparatorluğu kurulabileceğine inanıyordu. Bu adımlar ise şöyleydi:

- Birincisi, Hindistan'da stratejik öneme sahip birtakım limanları Portekiz Krallığı'nın kontrolü altına almak ve buralarda yerleşik bir Portekizli nüfusu meydana getirmek,
- İkincisi, Hindistan'da birçok farklı noktada da yerleşik bir Portekizli nüfusu meydana getirerek Portekizlileri bu toprakların çıkarılmaz bir unsuru haline getirmek,
- Üçüncüsü, Portekiz donanmasının güvenle yaşayabileceği ve onarılabileceği stratejik noktalara sahip olmak,
- Dördüncüsü ise, önemli noktalar da kaleler inşa ederek kurulacak imparatorluğun güvenliğini sağlamaktır⁶.

Böylece, Portekiz'den çok uzakta olan Hindistan topraklarında kurulacak bir Portekiz denizasını yönetimi, bir saldırı durumunda, Portekiz'den gelecek desteği beklemeden kendi kendini koruyabilecek ve ordu kurabilecek hazır bir nüfusa sahip olacaktı. Ayrıca Portekizliler, donanmalarını, Koçi veya Kanur gibi Portekizlilerin dostları kadar düşmanlarının da çok sayıda bulunduğu şehirlere emanet etmek zorunda kalmamış olacaktı. Bunun yanı sıra kış geldiğinde ordularını kendilerine ait şehirlerde, bu şehirlerin halkı ile birlikte tutarak olası isyanların ortaya çıkmasına meydan vermemiş olacaktı⁷. Böylece, Afonso de Albuquerque'ün niyeti, Hindistan'da kendi kendisine yetebilecek bir Portekiz İmparatorluğu kurmaktı. Hindistan'da görev yaptığı süre boyunca izleyeceği politikalar da bu ilkeleri doğrultusunda olacaktı. Burada dikkati çeken husus şudur ki bu tarihte dünyada henüz böyle bir koloni yönetim sisteminin örneği bulunmamaktadır. Böyle bir zamanda Afonso de Albuquerque'ün bu fikirlere sahip olması, onun stratejik zekâsının bir gösterge-

⁶ Henry E. J. Stanley (çev.); *The Three Voyages of Vasco da Gama and His Viceroyalty from the Lendas da Índia of Gaspar Correa*, Burt Franklin, New York 1869, s. lxiii-lxiv. Tarihçi Panikkar ise Albuquerque'in stratejisini üç adımda özetlemiştir; a) Goa'nın doğrudan yönetimi ve evlilik politikası ile kolonizasyonu, b) stratejik noktalarda kaleler ve üsler kurulması, c) stratejik önemi olan kıyı bölgelerinin hükümdarları ile onları Portekiz kralına bağlayarak ittifak kurmak. Bkz. K. M. Panikkar; *India and the Indian Ocean*, George Allen & Unwin LTD, Londra 1951, s. 53.

⁷ Stanley (çev.); *a.g.e.*, s. lxiii-lxiv.

sidir ve bu fikirleri tarihteki ilk yerleşik deniz aşırı koloni yönetim biçimini teşkil etmiştir⁸.

Önceden belirlenmiş olan noktada buluşarak bir araya gelen bu iki filo yollarına Afrika kıyılarını izleyerek devam ettiler. İlk durakları ise Doğu Afrika'da önemli bir ticaret limanı olan Melinde oldu. Portekizli kumandanlar, bu şehrin hükümdarı ile bir görüşme yaptılar. Görüşme sırasında Afonso de Albuquerque Melinde hükümdarından Arap Yarımadası kıyılarını ve Hürmüz Boğazı'nı bilen rehberler istedi. Zira kendisine Kral I. Manuel tarafından, Hindistan'a gitmeden önce Hürmüz Adası'nı ve o bölgedeki kıyıları fethetmek üzere emirler almıştı. Portekizliler ile iyi ilişkilere sahip olmak isteyen Melinde hükümdarı, şehrinde bulunan en yetenekli üç rehber, Portekizlilere katılmalarını emretti⁹. Tristao da Cunha ve Afonso de Albuquerque, Melinde'den ayrılınca Doğu Afrika kıyılarını takip ederek yollarına devam ettikten sonra yönlerini doğuya çevirerek bugünkü Somali'nin doğusunda yer alan Sokotra Adası'na vardılar. Kral I. Manuel, Tristao da Cunha'ya bu adada bulunan Hristiyanların korunması için bir kale inşa etmesi yönünde emir vermişti. Ancak Portekizlilerin bildiklerinin aksine bu adada bir Hristiyan nüfusu bulunmamaktaydı. Adada yaşayan halk Müslümandı¹⁰. Hatta buradaki Müslüman halkın inşa etmiş olduğu bir kale dahi bulunmaktaydı. Adaya çıkan Portekizliler, kalenin teslim edilmesi yönündeki istekleri yerine getirilmeyince kaleye saldırdılar. Kale için verilen mücadele oldukça çetin ve kanlı oldu. En sonunda ise bu mücadele Portekizlilerin lehine sonuçlandı ve böylece Portekizliler bu adaya hâkim olmuş oldu¹¹.

Sokotra Adası'ndan 10 Ağustos 1507 tarihinde ayrılan Tristao da Cunha'nın planında önce Hindistan'a giderek mal almak ve Portekiz'e geri dönmek yer alıyordu. Ayrılırken bazı gemileri de Afonso de Albuquerque'ün komutası altında bırakmıştı¹². Afonso de Albuquerque, Sokotra Adası'ndan ayrılmadan önce kaptanlarıyla bir toplantı yaptı. Toplantı, Afonso de Albuquerque'ün emirleri doğrultusunda gitmesi gereken iki bölgeden önce hangisine gidilmesinin daha uygun olacağına karar vermek için düzenlendi. Seçeneklerden birincisi; Basra Körfezi'nde bulunan Hürmüz ve Muskat'a; ikincisi

⁸ Tuna Kaan Taştan; *Adiştahlar Devleti ve Portekiz Krallığı ile Olan İlişkileri*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara 2020, s. 168.

⁹ Birch (çev.); *a.g.e.*, C.1, s. 35.

¹⁰ Buna rağmen Osorio'nun yazmış olduğu eserde burada Hristiyanların da yaşadığı belirtilmektedir. Bkz. Gibbs (çev); *a.g.e.*, C. 1, s. 287.

¹¹ Birch (çev.); *a.g.e.*, C.1, s. 52; Gibbs (çev); *a.g.e.*, C. 1, s. 288-291.

¹² Gibbs (çev); *a.g.e.*, C. 1, s. 291-294.

ise Hindistan'ın kuzeybatı kıyılarında bulunan Gucerat Sultanlığı'na bağlı Diu ve Kambat'a gitmekti. Toplantının sonunda önce Hürmüz ve Muskat'a gitmek yönünde karar alındı¹³. Portekizlilerin, Basra Körfezi'nin girişinde çok stratejik bir konumda bulunan Hürmüz Adası'nı hakimiyet altına almaları birden çok açıdan krallığa fayda sağlayacaktı. Bu şekilde hem ticari anlamda çok karlı bir bölgede boy gösterebilecek, hem de bu coğrafyada bulunan İran, Irak, Türkiye, Arabistan, Mısır ve Etiyopya gibi devletlerden ve toplumlarından haber alabileceklerdi¹⁴.

Portekizlilerin Hindistan'a giden deniz yolunu keşfederken önde gelen amaçları arasında İslam'a karşı yeni bir cephe açmak ve Müslümanların ticaretine darbe vurarak bu gelirin Hristiyanların eline geçmesini sağlamaktı. Bu amaç doğrultusunda Afonso de Albuquerque ve filosu, Muskat ve Hürmüz'e giderken yolda denk geldikleri Müslüman ticaret gemilerine ve balıkçı teknelerine saldırarak yaktılar. Portekizlilerin bu saldırgan tavırları, başlangıçta hoş karşılandıkları yerlerde dahi kendilerine kötü bir gözle bakılmasına sebep olmuş ve diplomasi ile çok daha kolay hallolabilecek anlaşmazlıkların savaşlarla uzun süre çözümsüz kalmasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca birçok kez de saldırdıkları şehirlerde kadınları ve çocukları dahi öldürerek tarihe acımasız izler bırakmışlardır¹⁵. Afonso de Albuquerque, cesur ve stratejik zekâsı yüksek bir lider olarak bilinmenin yanı sıra bu yaptıklarının bir sonucu olarak, Portekizlilerin bu topraklara göndermiş olduğu en acımasız ve saldırgan liderlerden biri olarak tarihe kanlı ve korkunç bir iz de bırakmıştır. Portekizlilerin, Asya coğrafyasında bu dönemde meydana getirdikleri zalimlikler ve vahşet, tarihte eşine rastlanmayan durumlar değildi. Tarihte birçok zamanda ve birçok coğrafyada büyük katliamlar yapılmış, bunların çok çeşitli sebepleri olmuştur. Portekizlilerin yapmış oldukları korkunç katliamların sebebi ise Asya'da o dönemde içinde buldukları durum ile ilgiliydi. Çok kalabalık nüfuslara sahip olan Güney Asya ülkelerine karşı, halihazırda küçük ve nüfusu az bir krallık olan Portekiz, çok küçük sayılarda kuvvet gönderebiliyor ve Avrupa'ya bu kadar uzak bir coğrafyada çok az bir kuvvet barındırabiliyordu. Ellerindeki tek avantaj silah ve gemi konusundaki üstünlükleriydi. Bu yüzden, kendilerine karşı meydana gelen en küçük direnişi, ellerindeki üstünlük çerçevesinde merhametsizce cezalandırarak bir korku hükmü kurmanın tek yolları olduğu-

¹³ Birch (çev.); *a.g.e.*, C.1, s. 58; Gibbs (çev); *a.g.e.*, C. 1, s. 316.

¹⁴ Salih Özbaran; *Portekizli Seyyahlar: İran, Türkiye, Irak, Suriye ve Mısır Yollarında*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2017, s. 25.

¹⁵ Taştan; *a.g.t.*, s. 170.

na inanıyorlardı. Büyük sayıdaki düşmanlarının yüreğine korku salma amacı, onların bu eylemlerini açıklasa da bu eylemlerin tarihe kara bir leke olarak geçmesini engellemedi¹⁶.

Kaptanları ile yaptığı toplantının sonucu olarak Hürmüz'e yönelen Afonso de Albuquerque, Hürmüz Sultanlığı'nın merkezi olan Hürmüz Adası'na giden yolda Arap Yarımadası'nın güneyinde bulunan ve bu sultanlığa bağlı olan Kalhat, Muskat gibi önde gelen liman şehirlerine uğradı. Uğramış olduğu bu şehirlerde Portekiz Krallığı'nın hükmü altına girmeyi reddeden şehirlerin her birine saldırdı ve bu şehirleri topa tutarak gerisinde yıkım ve ölüm dolu bir iz bıraktı¹⁷. Emri altındaki filo çok büyük değildi, buna bağlı olarak asker sayısı da azdı. Liman şehirlerine yaptığı bu saldırılar az sayıdaki askerinin yorgun düşmesine neden oldu. Hatta bazı kaptanları Afonso de Albuquerque'e Hürmüz'e giden yola devam etmeyerek doğrudan Hindistan'a gitmek yönünde istek belirttiler. Bu kaptanlar, Afonso de Albuquerque'ün bu saldırgan politikasına devam etmek için daha fazla gemi ve asker gerektiğine inanıyorlardı. Ancak Afonso de Albuquerque kararlıydı ve onlara kendisinin izlemeye devam etmelerini emretti¹⁸.

Portekizliler, Hürmüz Adası'na ulaştıklarında Hürmüz sultanının¹⁹ Portekizlilerin geldiğini çoktan haber almış olduğunu ve savunma için hazırlık yapmakta olduğunu gördüler²⁰. Afonso de Albuquerque, çok sayıda asker adada, çok sayıda geminin de adanın etrafında toplandığını ve hazır beklediğini gördü. Bunun üzerine kaptanlarını topladı ve kendisinin yine de hedefinden dönmeyeceğini, gerekirse Kral I. Manuel adına öleceğini söyledi. Nasıl saldırmak gerektiği konusunda kaptanlarının da fikrini sordu. Kaptanlar ise

¹⁶ William Wilson Hunter; *History of India Volume VI: From the First European Settlements to the Founding of the English East India Company*, A.V. Williams Jackson (ed.), The Grollier Society, Londra 1906, s. 117.

¹⁷ Birch (çev.); *a.g.e.*, C. 1, s. 67-101.

¹⁸ Birch (çev.); *a.g.e.*, C. 1, s. 85.

¹⁹ Bu sırada Hürmüz sultanı, tahta 1507 yılında geçmiş olan Sultan Seyfeddin idi. Bkz. William F. Sinclair (çev.); *The Travels of Pedro Teixeira*, Hakluyt Society, Londra 1902, s. 191.

²⁰ Birch (çev.); *a.g.e.*, C.1, s. 102. Osorio ise bu olayı biraz daha farklı aktarmaktadır. Ona göre, Albuquerque Hürmüz sultanına bir ulak göndermiş ve Portekiz'e tabi olmadıkları takdirde saldıracığını bildirmiştir. Kaptanları ile de ilk adım Hürmüz'ün donanmasını yakmak olacağı konusunda karara varmıştır. Albuquerque ve filosunun oraya gidene kadar sultanlığına bağlı şehirleri yakıp yıktığından haberdar olan Hürmüz sultanı ise Portekizlilerin şehrine saldıracığından çekindiği için barış istiyormuş gibi görünürken aslında kendini savunmaya hazırlanıyordu. Hürmüz sultanının kendini savunmak için donanmasını topladığını fark eden Albuquerque de çatışmaya girmiştir. Bkz. Gibbs (çev.); *a.g.e.*, C. 1, s. 321-322.

tıpkı kendisi gibi Kral I. Manuel'e sadık olduklarını ve kendilerinin de ölmeye hazır olduklarını belirterek, yine de önce sultanlığın yönetimi ile bir görüşme yapmanın daha mantıklı olacağı yönünde fikir beyan ettiler. Afonso de Albuquerque'un haberi yoktu ancak kaptanları kendi aralarında onun kararlarını ve fikirlerini eleştirmeye ve onun liderliğini sorgulamaya başlamışlardı²¹. Kaptanlarının isteğine uyan Afonso de Albuquerque, Hürmüz sultanlığı ile görüşmelere başladı. Amacı onları Portekiz Krallığı'na tabi olmaya ikna etmektir. Bir noktadan sonra Hürmüzlülerin kendisini oyaladığından emin olan Afonso de Albuquerque kararını yeniden saldırıya geçmek yönünde değiştirdi ve Hürmüz Adası açıklarında Portekizliler ile Hürmüz donanması arasında büyük bir savaş yaşandı. Hürmüz donanmasını mağlup eden ve sayısız Müslümanı katleden Afonso de Albuquerque, Hürmüz Adası'nda bulunan başkent'in dış mahallelerinin de yakılması emrini verdi²². Çok fazla kayıp yaşanması üzerine Hürmüz sultanı Sultan Seyfettin ve ülkenin fiili yöneticisi olan devlet adamı Hoca Attar²³ Portekizlilerden barış istedi²⁴. Hürmüzlüler ile Portekizliler arasındaki bu anlaşma, 10 Ekim 1507 tarihinde Afonso de Albuquerque ile Hoca Attar'ı temsil eden adamı Reis Nureddin Fali arasında imzalandı. Anlaşmaya göre Hürmüz Sultanlığı Portekiz Krallığı'na tabi bir devlet haline gelecek ve her yıl ekim ayında Portekiz Krallığı'na vergi ödeyecekti²⁵.

Hürmüzlülere karşı zafer kazanılmış olsa da Afonso de Albuquerque'un emri altındaki kaptanların huzursuzluğu sürmekteydi. Bunun sebebi ise kaptanların ticaret yapmak için bir an önce Hindistan'a gitmek istemeleriydi. Bu kaptanlardan bazıları, Hürmüz Sultanlığı'nı hakimiyet altına almayı bir vakit kaybı olarak görüyor ve bunun için Afonso de Albuquerque'ü suçluyordu. Afonso de Albuquerque, Hürmüz Sultanlığı ile yıllık olarak ödenecek verginin miktarı üzerinde anlaşmanın yanı sıra, buradaki Portekiz hakimiyetini sağlama almak için kendilerinden ada üzerinde kale inşa edilecek bir yer tahsis etmele-

²¹ Frederick Charles Danvers; *The Portuguese in India*, Asian Educational Services-Yeni Delhi, Madras, 1992, C. 1, s. 163-164.

²² Gibbs (çev); *a.g.e.*, C. 1, s. 322-324.

²³ Bu kişi Portekiz kaynaklarında Coje Atar olarak geçmekte olup, Hürmüz sultanının veziri olarak görevliydi. Ancak sultan ülkeyi yönetecek niteliklere sahip olmadığı için fiili olarak ülkeyi yönetiyordu. Bkz. Ertuğrul Önalp; *Osmanlı'nın Güney Seferleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010, s. 33.

²⁴ Gibbs (çev); *a.g.e.*, C. 1, s. 324-325.

²⁵ Önalp; *a.g.e.*, s. 33.

rini istedi. Bunun için kendi seçtiği stratejik bir noktayı Hürmüzlülere kabul ettirmesi üzerine Portekizliler 24 Ekim 1507 tarihinde burada bir kale inşa etmeye başladılar²⁶. Ancak kaptanlar zaten Hürmüz Adası'ndan ayrılmak isterken başlanan bu kale inşaatı, Portekizliler adadan ayrılırken hala bitirilememiş olacaktı. Kale inşaatı sürerken, Afonso de Albuquerque planladığı Kızıldeniz seferi için emrindeki gemilerin onarılmasını başlattı. Hürmüz Sultanlığı, Portekizliler gelmeden önce Safevilere tabi idi. Portekizliler Hürmüz Adası'nda iken Safevi Şahlığı'ndan memurlar gelerek Hürmüz sultanının Safevilere ödeyeceği vergiyi istediler. Hürmüz sultanı Sultan Seyfeddin isedamışmanları ile birlikte bu konuyu Afonso de Albuquerque'e açarak verilmesi gereken cevabı sordu. Afonso de Albuquerque ise Sultan Seyfeddin'in damışmanlarına gemilerinden top mermileri ve bombalar verilmesini emretti. Onlara, Portekiz kralı I. Manuel'in kaptanlarına, kendisine bağlı hükümdarlıkların diğer devletlere ödedikleri vergilerini bu şekilde ödemeye devam etmelerini emrettiğini²⁷ söyledi. Sultan Seyfeddin ve damışmanlarının Afonso de Albuquerque'ün sözlerini iletmeleri üzerine Şah İsmail'in memurları, Hürmüz Sultanlığı'nın Portekiz Krallığı'nın hakimiyetine girdiğini öğrenmiş oldular ve o sırada yapabilecekleri bir şey olmadıktan, Şah İsmail'in intikam alacağını söyleyerek geri dönmek zorunda kalmışlardır²⁸. Kısa bir süre sonara ise Hürmüz Adası açıklarında bu kez Portekizliler ile Safeviler arasında bir çatışma yaşanmış, bu çatışmada da Portekizlilerin zaferi ile sonuçlanmıştır. Yaşadığı yenilgi üzerine Portekizlilere olan bakışı değişen Şah İsmail, onları cesur savaşçılar olarak görmüş ve Afonso de Albuquerque ile diplomatik ilişkiler kurmaya çabalamaya başlamıştır²⁹. Bu çatışmadan sonra Afonso de Albuquerque, kaptanlarının da düşüncelerinin farkına vararak orada daha fazla kal-

²⁶ Birch (çev.); *a.g.e.*, C.1, s. 142. Osorio kale yapımında her rütbeden Portekizlilerin birlikte çalıştığını ve Afonso de Albuquerque'in kalenin bir an önce bitmesi için elinden geleni yaptığını ifade etmiştir. Kale için gereken malzemeler ise Hürmüz sultanı tarafından karşılanırken, sultan ayrıca kale yapımı sırasında Portekizlileri koruması için 100 tane de muhafız görevlendirmiştir. Bkz. Gibbs (çev.); *a.g.e.*, C. 1, s. 327-328.

²⁷ Peter Jackson & Laurence Lockhart (ed.); *The Cambridge History of Iran, Volume 6: The Timurid and Safavid Periods*, Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 380.

²⁸ Gibbs (çev.); *a.g.e.*, C. 1, s. 329.

²⁹ Birch (çev.); *a.g.e.*, C.1, s. 250.

manın mantıklı bir karar olmayacağına kanaat getirmiş ve henüz kale-
nin inşası tamamlanmamış olmasına rağmen Hürmüz Adası'ndan ayrı-
larak Hindistan'a doğru yola çıkmıştır³⁰. Yaşanan bu olaylar, Portekizli-
lerin Basra Körfezi'ndeki hakimiyeti açısından bir ilki teşkil etti. Ayrıca
Basra Körfezi'nin girişi gibi stratejik bir nokta, Portekiz Krallığı'nın
kontrolü altına girmiş oldu.

Afonso De Albuquerque'in Hürmüz'e Son Gelişi ve Hürmüz'ü Kesin Olarak Portekiz Hâkimiyeti Altına Alması

Portekiz'in Hindistan valisi olarak üç yıllık valilik döneminin aksine
uzun yıllar görevde kalan Afonso de Albuquerque, 1514'ü 1515'e bağlayan
kışı Hürmüz'de geçirdikten sonra yaz geldiğinde güçlü bir donanma ile politi-
kaları doğrultusunda daha önce almayı denediği ancak başaramadığı Aden'e
yeniden saldırarak bu defa bu stratejik şehri ele geçirmek, sonrasında ise Kı-
zıldeniz kıyılarına akınlar yapmak amacıyla hazırlıklar yapmaya başlamıştı.
Hazırlıklarını tamamlayan Afonso de Albuquerque, 26 gemi ve 700'ü Portekiz'in
Hindistan'ın batı kıyılarında hâkim olduğu noktaların yerel halklarından
biri olan Malabarlılardan, kalan Portekizlilerden oluşan 2200 kişilik bir kuv-
vet ile Adilşahlar Devleti'ne saldırarak ele geçirdiği ve Portekiz'in Hindistan'daki
başkenti yaptığı Goa'dan yola çıktı. Kral I. Manuel'in Aden'in alınması ve
Hürmüz'de asayişin sağlanması yönündeki emirleri doğrultusunda harekete
geçmiş olan Afonso de Albuquerque ve ordusu, önce Aden'e gitmek yönünde fikir
belirten kaptanlar olsa da Hürmüz sultanının öldüğünü ve kontrolün Şah İsmail'e
bağlı bir valinin eline geçtiğini öğrenince³¹, Hürmüz'ü Safe-

³⁰ Osorio'ya göre ise, Hoca Attar, kendisine Francisco de Almeida'nın yollanmış olduğu bir mektubu Afonso de Albuquerque'e iletmiş. Mektupta, Hürmüz'de yaptıklarının kralın emirlerine karşı çıkmak olduğu ve bir an önce Hindistan'a doğru yola çıkması gerektiği yazılıydı. Bu mektuptan büyük rahatsızlık duyan Afonso de Albuquerque Hürmüz ve ona bağlı şehirleri topa tutmaya devam ederek Hindistan'a doğru yola çıktı. Bkz. Gibbs (çev); *a.g.e.*, C. 1, s. 340.

³¹ Bu konu hakkında Bilge, Portekizlilerin Hürmüz Sultanlığı'nı ilk denemelerinde hakimiyet altına alamadıklarını, Afonso de Albuquerque'in ikinci gelişinde ise, Safeviler Osmanlı Devleti ile mücadele halinde oldukları için Portekizlilerin Hürmüz Sultanlığı'na hâkim olmayı başardığını belirtmektedir. Bkz. Mustafa L. Bilge, *Hürmüz*, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1998, C.18, s. 497.

vilere kaptırmamak için bir an önce buraya varmak üzere hareket ettiler³². Hürmüz'ün kontrolünü ele geçiren valinin adı Reis Nureddin'di ve kendisi de doğuştan İranlı idi. Reis Nureddin fiili yönetimi ele geçirmiş ve yeni sultanı da sarayına kapatmıştı³³. Zengin Hürmüz'den alacak olan vergi, Afonso de Albuquerque'ün tasarladığı, Kızıldeniz'e girmek, Memluk donanmasını yok etmek, Nil Nehri'nin yatağını değiştirmek ve Mekke'yi ele geçirmek gibi diğer planları için de çok elzemdi³⁴. Önce gerekli malzemeleri temin etmek için Muskat'ta duran Portekiz donanması, burada Reis Nureddin'in yeğeni Reis Hamid'in amcasına karşı isyan ettiğini ve Hürmüz'de Portekizlilerin inşa ettirmiş olduğu kale ile sultanın sarayını ele geçirdiğini öğrendiler. Dahası, Reis Hamid, sultanı, amcası Nureddin'i ve Nureddin'in oğullarını da rehin tutmaktaydı. Böylece Hürmüz'ün bütün fiili kontrolü Reis Hamid'in eline geçmişti. Ayrıca yüksek sayıda bir askeri güce de sahipti. Böylece Muskat'tan direkt olarak Hürmüz Adası'na giden Portekiz donanması, top atışları ile geldiklerini şehre bildirdiler. Bunun üzerine Reis Hamid görüşme yapması için bir adamını yolladı. Portekiz'in daha önce Şah İsmail'e elçi olarak gönderdiği Miguel Ferreira da burada bulunmaktaydı. O da gemiye çıktı ve Afonso de Albuquerque'e, donanmasını görünce korkan Reis Hamid'in sultanı derhal özgür bıraktığını ve amcası Reis Nureddin ile oğullarını serbest bıraktığını bildirdi. Ayrıca, Şah İsmail'in bir elçisinin ve İbrahim Bey isimli bir kumandanının da o sırada Hürmüz'de olduğunu Afonso de Albuquerque'e bildirdi. Miguel Ferreira'yı Şah İsmail'in bu elçisi ile görüşmeye gönderen Afonso de Albuquerque, Reis Hamid'in gönderdiği adamı da kendi adamlarından biri ile kıyıya geri gönderdi³⁵. Ayrıca, Şah İsmail'in elçisinin gelişinin zamanlamasına

³² Ayrıca Osorio'nun ifadelerine göre, 1515 yılı başında Lizbon'dan beş Portekiz gemisi Goa'ya varmıştı ve bu gemilerden birinde Hürmüz sultanının Kral I. Manuel'e göndermiş olduğu elçi de bulunmaktaydı. Bkz. Gibbs (çev); *a.g.e.*, C. 2, s. 162. Bu elçi ile yapılan görüşme, Kral I. Manuel'in Hürmüz'e daha fazla önem vermesine neden olmuş olabilir. Yine Osorio'nun ifade ettiğine göre, bu kişi bir Sicilyalı olarak doğmuştu ancak çocukken korsanlar tarafından ele geçirilmişti ve bir Müslüman olarak yetişmişti. Portekiz'de iken Hristiyanlıktan çok etkilenmiş, Hristiyanlık dinine geçmiş ve Nicholas Ferreira adını almıştı. Bkz. Gibbs (çev); *a.g.e.*, C. 2, s. 163.

³³ Osorio'ya göre, tahta geçen bu yeni sultanın adı Torun Şah idi ve Hoca Attar'ın yerine geçen Reis Nureddin'in Sultan Seyfeddin'i zehirleyerek öldürmesi üzerine tahta Reis Nureddin tarafından geçirilmişti. Bkz. Gibbs (çev); *a.g.e.*, C. 2, s. 169.

³⁴ Bras de Albuquerque, babası ölmemiş olsa bu fikirlerin kolaylıkla hayata geçirilebilmiş olacağını ifade etmiştir. Bkz. Birch (çev.); *a.g.e.*, C.4, s. 36-37; Danvers; 1992, C. 1, s. 271. Afonso de Albuquerque'ün ölümünden sonra bu fikirlerden bir daha hiç bahsedilmemiştir. Bkz. Önalp; *a.g.e.*, s. 40-41.

³⁵ Osorio'ya göre ise, Şah İsmail'in bu elçisinin adı Hoca Alem idi ve Afonso de Albuquerque Hürmüz'de iken kendisine gelerek Şah İsmail'in kendisiyle dostluk kurmak niyetinde oldu-

da dikkat eden Afonso de Albuquerque, donanmasında bulunan gemilerin Hürmüz Adası'nın etrafını güvenli bir şekilde çevirmesini emretti. Bunun yanı sıra, göndermiş olduğu elçi ile Hürmüz sultanından, hiçbir silahlı kuvvetin şehre girmemesi gerektiğini, şehirde bulunan savaşçıların başları kesilerek idam edileceklerini ilan etmesini istedi. Afonso de Albuquerque'ün sultanla görüşmesi için karaya göndermiş olduğu adamlar, geri döndüklerinde Reis Hamid'in otuzlu yaşlarının başında genç bir adam olduğunu, asil bir duruşunun olduğunu ve sürekli olarak sultanın tahtının yakınında durarak sultanın onun istedikleri dışında bir şey söyleyememesini garanti altında tuttuğunu söylediler. Görüşmeler, Reis Hamid Portekizlilerle görüşmeyi reddettiği için Reis Nureddin ve Hürmüz sultanı ile gerçekleştirildi. Afonso de Albuquerque, Hürmüz'ü, işler henüz karışmamışken ve Reis Hamid de Portekizlilerden çekinmekteyken nasıl çözmek gerektiğini kaptanlarına danıştı ve en sonunda, daha önce yapımına başlanmış olan ancak Portekizlilerin Hindistan'a erken dönmeleri üzerine tamamlanamadan kalan kalenin inşaatının bitirilmesinin en güvenli yol olacağı sonucuna varıldı. Sultan, Afonso de Albuquerque'e göndermiş olduğu cevapta, yapımına başlanmış olan kalenin konumunun sarayına olan yakınlığından dolayı kaleyi elinde tutmak istediğini, ancak Portekizlilere seve seve kale yapmak için başka bir nokta tahsis edeceğini belirtiyordu³⁶.

ğunu, Portekizlileri çok sevdiğini ve Afonso de Albuquerque'in de kendisine bir elçi göndermesini istediğini söylemişti. Miguel Ferreira ise bu görüşmeden sonra Şah İsmail'e elçi olarak gönderilmişti. Bunun yanı sıra, Osorio da Şah İsmail'in elçisinin gelişinin zamanlamasının Afonso de Albuquerque'i endişelendirdiğini ve bunun üzerine bazı tedbirler aldığını satırlarına eklemiştir. Daha sonrasında ise, Miguel Ferreira, yanında Şah İsmail'in önde gelen soylularından biri ile birlikte, Portekizliler kalenin inşası ile meşgulken Hürmüz Adası'na geri dönmüştür. Bkz. Gibbs (çev); *a.g.e.*, C. 2, s. 167-168.

³⁶ Birch (çev.); *a.g.e.*, C.4, s. 138-141. Osorio'ya göre, elçi Nicholas Ferreirada lizbon'da iken Kral I. Manuel ile bu kale konusunu konuşmuştu. Hürmüz sultanının elçisi ile iletildiği dört adet talep vardı; Portekiz Krallığı'nın Hürmüz Sultanlığı'ndan aldığı verginin azaltılması, Hürmüzlü tüccarlara Hindistan'da serbest ticaret hakkı verilmesi ve Portekizli gemilerin Hürmüz'e gelişinin yasaklanarak Hürmüz ticaretinin gelişmesine izin verilmesi, Portekizliler tarafından Hürmüz Sultanlığı'ndan el konulan bütün gemilerin ve ticari malların iade edilmesi ve Portekizliler tarafından esir alınan Hürmüzlülerin salınması. Kral I. Manuel ise, Hürmüz sultanı kendisine sadık kaldığı ve Hürmüz Adası'nda bir Portekiz kalesinin inşasına izin verdiği takdirde verginin yarıya indirileceğini vaat etmiş, Hürmüzlü tüccarlara, Portekizlilerin savaş halinde olduğu şehirler ile ticaret yapmadıkları sürece Hindistan'da serbest ticaret hakkı vereceğini söylemiş, esirlerin hemen salıverilmesini emretmiş, lakin Portekizlilerin Hürmüz'e gitmemesi ve savaş sırasında alınan gemilerin ve malların iade edilmesini ise kesin bir dille reddetmiştir. Bkz. Gibbs (çev); *a.g.e.*, C. 2, s. 163-164. Büyük ihtimalle Afonso de Albuquerque'in Aden'den önce Hürmüz'e gitmeyi gerekli görmesi Kral I. Manuel ve Nicholas Ferreira arasında yapılan bu görüşmenin bir sonucudur.

Portekizliler ise bunu kabul etmenin karşılığında Reis Nureddin'in oğullarından iki tanesinin rehine olarak kendilerine teslim edilmesini istediler. Bu şart üzerinde anlaşmaya varılmayınca Reis Nureddin, Portekizliler ile görüşmek üzere bizzat Afonso de Albuquerque'ün gemisinin bulunduğu kıyıya geldi. Yapılan görüşme sonucunda, eski kalenin Portekizlilere verilmesi, tamamlanması için gereken bütün desteğin temin edilmesi ve Hürmüz'ün Portekiz Kralığı'na bağlı kalmaya devam edilmesi kararına varıldı. Bunun üzerine varılan anlaşmaya uyacağına dair iki taraf da yemin ettiler³⁷. Afonso de Albuquerque, Reis Nureddin ile kafesi ve Hürmüz sultanına pahalı hediyeler gönderdi. Bundan sonra ise Afonso de Albuquerque, kalenin saraya açılan kapısının kapatılmasını, kalenin limana bakan kapısının açılmasını, kale tamamlanana kadar kale yapımında çalışacak Portekizlilere şehirde kalacak yer ayarlanmasını ve bir Portekiz sancağının Hürmüz sultanının sarayının üzerinde dalgalandırılmasını istedi. Reis Nureddin ise ana karadan gelecek gemilerin Hürmüz'e girişinin açılmasını istedi. Afonso de Albuquerque ise, gemilerin geçebileceğini ancak gemilerde hiçbir savaşçının bulunmaması gerektiğini, yakalanacak hiçbir silahlı adamın canının bağışlanmayacağını ifade etti. Sarayın üzerinde Portekiz sancağının dalgalanması üzerine de Portekizliler top atışları ile Hürmüz'ü selamladılar³⁸. Böylece, 1 Nisan 1515 günü Portekizliler Hürmüz'deki bu kaleyi teslim alarak kale yapımına devam etmeye başladılar.

Afonso de Albuquerque, kale yapımına başlanan günün gecesinde tefişe gelerek kale kapısında diz çöktü ve kaleyi hiçbir askerini kaybetmeden ele geçirmesini sağlayan Tanrı'ya şükretti. Daha sonrasında ise kaleye ilk topların yerleştirilmesini emretti. Arkasından, sarayın ve hazinenin kontrolünün Reis Hamid'in elinde olduğunu, Hürmüz sultanının da hala elinde bir esir gibi bulunduğunu öğrenen Afonso de Albuquerque, gizli olarak Reis Nureddin ile yazışmaya başladı. Reis Nureddin'in anlattıklarına göre, Reis Hamid, sultanın istememesine rağmen giderek gücünü artırmış ve en sonunda sultanı ölümle tehdit ederek yönetim gücünü ve devletin hazinelerini eline geçirmişti. Afonso de Albuquerque geldiğinde sultanı bir süre özgür bırakmış, ancak sonrasında tamamen hapis hayatı yaşatmaya başlamıştı ve onun gözlemi altında olmadan sultanın bir başkasıyla konuşmasına dahi izin vermemekteydi. Ayrıca hazinenin kontrolünü tamamen eline geçirmişti ve sultana harçlık vermekteydi³⁹.

³⁷ Gibbs (çev); *a.g.e.*, C. 2, s. 164-165.

³⁸ Gibbs (çev); *a.g.e.*, C. 2, s. 165; Birch (çev.); *a.g.e.*, C.4, s. 146.

³⁹ Birch (çev.); *a.g.e.*, C.4, s. 146-149. Osorio da Reis Hamid'in yönetimi amcası Reis Nureddin'in elinden aldığı ve sultan ile Reis Nureddin'i sıkı kontrol altında tuttuğunu ifade etmiştir. Hatta, Reis Hamid'in sarayda o kadar çok casusu vardı ki, sultan dahi Reis Hamid ile ilgili kötü bir şey

Bu bilgiler ışığında Afonso de Albuquerque Reis Nureddin ile yüz yüze görüşme yapmaya karar verdi. Görüşmeye Reis Nureddin'in yanında Hürmüz Sultanlığı'nın önde gelenleri ve Reis Hamid'in kardeşi Reis Muzaffer de geldi. Afonso de Albuquerque, Reis Muzaffer dâhil her birine sultana ve Reis Nureddin'e bağlı olacaklarına ve başka bir otorite tanımayacaklarına dair yemin ettirdi. Görüşmenin sonunda ise Reis Nureddin ile teke tek konuşan Afonso de Albuquerque, Reis Nureddin'in kendisinden yardım isteğini tekrarlaması üzerine yakın zamanda Reis Hamid'i Hürmüz topraklarından süreceğine dair güvence verdi¹⁰.

Afonso de Albuquerque kendisi ile görüşme talep eden Şah İsmail'in elçisi ile de görüşmeyi kabul etti ve Portekizlilere ait kalenin önünde bütün askerleri ve limanda bütün gemileri hazır durumda iken elçiyi kabul etti¹¹. Elçi kalenin önünde Afonso de Albuquerque ile görüşmeye geldiğinde Portekiz gemileri elçiyi selamlamak için top atışları yaptılar. Birkaç gün süren görüşmeler sırasında, Şah İsmail'in elçisi, Afonso de Albuquerque'e Şah'ın gönderdiği mektubu ve Şah'ın Portekizliler ile barış içinde olmak için sunduğu şartları ilettiler. Bu dört şart şöyle idi;

1. İran'dan Hürmüz'e gelen malların gümrük gelirleri Şah İsmail'in olacaktı,
2. İran'dan Arabistan'a geçmek isteyen Şah İsmail'in tebaasının gemilerine Hürmüz'de ikmal malzemesi tedarik edilecekti,
3. Portekizliler donanmaları ile Şah İsmail'e karşı ayaklanan bir beye karşı savaşında Şah İsmail'i destekleyeceklerdi
4. Şah İsmail'e Hindistan'da ticaret yapabilmesi için bir liman ve Hürmüz'de iş hamı kurabilmesi için bir yer tahsis edeceklerdi¹².

söyleyemiyor, söylemeye cesaret edenler ise gözleri çıkarılarak cezalandırılıyordu. Bkz. Gibbs (çev); *a.g.e.*, C. 2, s. 169.

¹⁰ Birch (çev.); *a.g.e.*, C.4, s. 149-150. Osorio, sultanın da Afonso de Albuquerque'den, tercüman Alexander Ataide aracılığı ile yardım istediğini, Reis Hamid nedeniyle Portekizlilere istediği kadar sadık bir hizmetkar olmadığını ve Reis Hamid'in kendisine zorla on iki uçlu kızıl başlığı giydirerek Portekizlileri Safevilere bağlı bir sultana saldırmış gibi göstermeyi planladığını ifade etmiştir. Bkz. Gibbs (çev); *a.g.e.*, C. 2, s. 169-170.

¹¹ Osorio'ya göre ise kabul edilen bu elçi, Şah İsmail'in önde gelen soylusu Bayrambonat (?) idi ve Afonso de Albuquerque kendisini sarayın yakınındaki pazar meydanında karşılamıştı. Bkz. Gibbs (çev); *a.g.e.*, C. 2, s. 168.

¹² Birch (çev.); *a.g.e.*, C.4, s. 153-154. Osorio kendi eserinde bu şartların herhangi birinden bahsetmemiştir.

Afonso de Albuquerque, bu şartlar üzerinde düşünmek için izin istedi. Daha sonrasında ise, kendisi ile görüşmeyi reddeden Reis Hamid'i sultan ve Reis Nureddin ile birlikte gelerek kalesinde kendisi ile görüşmeye ikna eden Afonso de Albuquerque, burada gizlenmiş olan adamlarının yardımıyla Reis Hamid'i öldürerek Hürmüz Sultanlığı'nın yönetiminin tamamen sultan ve Reis Nureddin'in, yani Portekizlilerin eline geçmesini sağladı⁴³. Afonso de Albuquerque'in, bu meseleyi hızlı bir şekilde halletmeye çalışmasının nedeni, Şah İsmail'in taleplerinden dolayı Hürmüz'ün tehdit altında olduğunu hissetmiş olmasıdır. Zira bu isyama körükleyen Şah İsmail'in kendisidir ve elçisi ile birlikte gelen kumandanı İbrahim Bey gizliden gizliye Reis Hamid'in yandaşlarına destek vermiştir. Reis Hamid'in ölümü üzerine saraya çekilen kardeşleri ve yandaşları ile Reis Nureddin'in isteği üzerine savaşmak yerine görüşmeyi kabul eden Afonso de Albuquerque, bu isyancılarla görüşmesi için dahi Şah İsmail'in elçisini ve kumandanı İbrahim Bey'i ikna etmiştir⁴⁴. Reis Hamid'in ölmesi üzerine kısa sürede silahlarını bırakan isyancıların çekilmesi sonucu sultan ve Reis Nureddin ile birlikte saraya giren Afonso de Albuquerque, elçinin ve İbrahim Bey'in de orada bulunmasını talep ederek kendisinin oradaki başarısına şahit olmalarını sağlamıştır⁴⁵. Daha sonrasında ise, Hürmüz sultanının güvenliğini sağlamak adına, sultanın kendi muhafızları hariç yalnızca Portekizlilerin şehirde silah taşıyabilmelerinde karar kılınmıştır. Böylece, Afonso de Albuquerque sultan üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmiş, Reis Hamid gibi bir tehlikeyi bir daha yaşamak istemeyen sultan da bu teklifi hemen kabul etmiştir. Ayrıca Reis Hamid'in bütün akrabaları ve yandaşları da ülkeden sürülmüştür⁴⁶.

Afonso de Albuquerque bundan sonra adadaki zamanını Hindistan'dan bu adaya gelen ticareti canlandırmak için kullanmış ve bunda da büyük başarı sağlamıştır. Planlarının Reis Hamid'in ölmesi ile suya düştüğünü gören İbrahim Bey ise Hürmüz'den ayrılarak İran'a dönmüştür. Kısa bir süre sonra da Şah İsmail'in elçisi ülkesine dönmek için izin istemiş, Afonso de Albuquerque ise elçiyi gönderirken yanına Şah İsmail'e elçi olarak gitmeleri için kendi adamlarından birkaçını vermiştir⁴⁷. Bu adamların görevi, Şah İsmail'e, Portekizliler ile dost olmanın onun için çok faydalı olacağına ikna etmektir. Afonso de Albuquerque, göndermiş olduğu mesajda, Şah İsmail'e, ancak Portekiz

⁴³ Gibbs (çev); *a.g.e.*, C. 2, s. 170-171.

⁴⁴ Birch (çev.); *a.g.e.*, C.4, s. 162.

⁴⁵ Birch (çev.); *a.g.e.*, C.4, s. 163.

⁴⁶ Birch (çev.); *a.g.e.*, C.4, s. 167-168.

⁴⁷ Birch (çev.); *a.g.e.*, C.4, s. 175.

donanmasının desteğini alırsa Osmanlıları ve Memlukları alt edebileceğini ifade etmiştir. Şah İsmail'in elçisi ayrılmadan hemen önce ise, onunla son bir defa görüşerek Şah İsmail'in dört talebine yönelik cevaplarını vermiştir. Buna göre; Hürmüz sultanının kralı Manuel'e ödemekte olduğu vergiden dolayı İran'dan gelen malların gümrük gelirlerini Şah İsmail'e devretmesinin mümkün olmadığını, Arabistan'a geçmek isteyen İranlılara, Hürmüz topraklarında sultanın ve Portekizlilerin aleyhine işler yapmadıkları sürece destek vermekten memnun olacağını, Şah İsmail'in isyan eden beye karşı, Şah İsmail Hürmüz ile yaptığı ticareti başka bir yere taşımamaya söz verdiği takdirde destek vereceğini ve İranlı tüccarlara Hindistan'da ancak ve ancak Goa'da bir liman vereceğini, başka yerde ticaret yaptığı görülen İranlıların mallarına el konacağını ve Hürmüz'deki iş hanının ise ancak şehrin girişinde yer alabileceğini belirtmiştir⁴⁸. Bu görüşmelerden sonra elçi Hürmüz'den ayrılarak yanındaki Portekizliler ile birlikte ülkesine dönmüştür.

Hürmüz'de bir süre daha kalan Afonso de Albuquerque, 1515 yılının yaz mevsiminde sağlığını yitirmeye başlamıştır. Bu sıralarda, İran'dan bir kervan ile birlikte gelen bir Safevi kumandanı, ünü o topraklarda gittikçe yayılan Afonso de Albuquerque'ü görmek istediğini, Hürmüz'e onunla tanışmak için geldiğini bildirmiştir. Afonso de Albuquerque ise, kumandanı kabul etmiş, bu kumandanın yakın zamanda vuku bulmuş olan ve haberini almış olduğu Safeviler ile Osmanlılar arasında gerçekleşen büyük bir savaşta (Çaldıran Savaşı) yer aldığını öğrenmesi üzerine de bu kumandanın kendisine savaşta neler yaşandığını anlatmasını istemiştir⁴⁹. Kumandanın anlattıkları üzerine ise Portekiz Krallığı ve Safevi Şahlığı Osmanlı Devleti'ne karşı doğal müttefikler haline gelmiştir. Hürmüz, toplamda 108 yıl Portekizlilerin hükmü altında kaldıktan sonra, Portekizlilerin denizaşırı imparatorluğunun zayıfladığı 17. yüzyılda, 1622 yılında Şah I. Abbas tarafından geri alınmıştır⁵⁰.

Sonuç

Portekizlilerin Hürmüz'deki faaliyetleri göstermektedir ki, Portekizliler için bu ada bu dönemde çok stratejik bir nokta olmuş ve Portekiz'in Hindistan valisi Afonso de Albuquerque buraya özel bir önem göstermiştir. Portekizliler, bölgedeki hükümdarlıklara hâkim olmak istediklerinde, öncelikli olarak üstün silah güçlerini, ikincil olarak ise bu devletlerin kendi iç çatışmalarını kullanarak, bu iç çatışmada bir tarafı desteklemiş ve kazanmalarını sağlayarak

⁴⁸ Birch (çev.); *a.g.e.*, C.4, s. 176-178.

⁴⁹ Birch (çev.); *a.g.e.*, C.4, s. 182-183.

⁵⁰ Bilge; *a.g.m.*, s. 498.

kendilerine bağlamışlardır. Hürmüz Sultanlığı'nın Portekiz Krallığı'na bağlı kılınması bu durumun çok önemli bir örneğini teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra, Basra Körfezi coğrafyasına adım atmak, Portekizlileri burada Safeviler ve Osmanlılar ile daha yakın hale getirmiş, Portekizliler bu topraklardaki çatışmalar hakkında da bilgi sahibi olarak kendi lehlerine kullanma imkânı elde etmişlerdir. Bütün bunların ötesinde, Portekizlilerin Hürmüz Sultanlığı ile olan ilişkileri göstermektedir ki, ticari ve siyasi çıkarlar söz konusu olduğunda, dini görüşler dahi bir kenara bırakılabilmekte ve Müslüman bir devlet olan Safeviler, Hristiyan bir devlet olan Portekizliler ile müttefik haline gelebilmektedir.

Kaynakça

- NEWITT, Malyn; *A History of portuguese Overseas Expansion, 1400-1668*, Routledge, New York 2005.
- GIBBS, James (çev.); *The History of the Portuguese During the Reign of Emmanuel*, Londra 1752.
- DE GRAY BIRCH, Walter (çev.); *Commentaries of the Great Afonso Dalbuquerque*, Hakluyt Society, Londra 1875.
- STEPHENS, H. Morse; *Albuquerque, Rulers of India*, William Wilson Hunter (ed.), Clarendon Press, Oxford 1897.
- STANLEY, Henry E. J. (çev.); *The Three Voyages of Vasco da Gama and His Viceroyalty from the Lendas da Índia of Gaspar Correa*, Burt Franklin, New York 1869.
- PANIKKAR, K. M.; *India and the Indian Ocean*, George Allen & Unwin LTD, Londra 1951.
- HUNTER, William Wilson; *History of India Volume VI: From the First European Settlements to the Founding of the English East India Company*, A.V. Williams Jackson (ed.), *The Grolier Society*, Londra 1906.
- ÖZBARAN, Salih; *Portekizli Seyyahlar: İran, Türkiye, Irak, Suriye ve Mısır Yollarında*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2017.
- SINCLAIR, William F. (çev.); *The Travels of Pedro Teixeira*, *Hakluyt Society*, Londra 1902.
- DANVERS, Frederick Charles; *The Portuguese in India*, Asian Educational Services-Yeni Delhi, Madras, 1992.

ÖNALP, Ertuğrul; *Osmanlı'nın Güney Seferleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010.

JACKSON, Peter & LOCKHART, Laurence (ed.); *The Cambridge History of Iran, Volume 6: The Timurid and Safavid Periods*, Cambridge University Press, Cambridge 2006.

BİLGE, Mustafa L., Hürmüz, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1998.

TAŞTAN, Tuna Kaan; *Adiŝahlar Devleti ve Portekiz Krallığı ile Olan İlişkileri*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara 2020.